DOI: [10.32702/2307-2105-2022.1.9](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.1.9)

УДК 336.7

*Ю. П. Макаренко,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID ID: 0000-0002-9970-7377*

*Т. В. Сущенко,
магістр кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID ID: 0000-0002-7756-6729*

АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКУ

*Yu. Makarenko
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Oles Honchar Dnipro National University
T. Sushchenko
Master's student of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Oles Honchar Dnipro National University*

ANALYSIS OF THE BANK'S LIQUIDITY MANAGEMENT

Під час економічної нестабільності в умовах пандемії особливого значення набуває дотримання банком показників ліквідності, забезпечення яких є основним його завданням. Ліквідність забезпечує стійкість та надійність роботи банку, збалансованість його коштів щодо потреб, а отже є однією із найважливіших якісних характеристик його функціонування, основою стабільності банківської системи в цілому. Саме тому питання управління ліквідністю банку та мінімізації її ризику, вибір методів та інструментів управління, є сьогодні дуже актуальним, а підтримка достатнього рівня ліквідності є пріоритетним напрямком банківського регулювання та нагляду Національним банком України. В період економічної та політичної нестабільності, переходу банківського законодавства на європейські стандарти особливо виникає потреба у періодичному оцінюванні та аналізі рівня ліквідності комерційних банків, а також удосконалення підходів до управління. Проблеми пов'язані з ліквідністю можуть виникнути як при пасивних операціях банку (наприклад, зняття коштів з клієнтських рахунків, погашення банківської заборгованості), так і в результаті активних операцій (наприклад, видача чи пролонгація кредитів), якщо рішення про розміщення коштів прийнято раніше, аніж знайдено відповідні джерела фінансування. Процес управління ліквідністю банку ще можна описати як комплекс різних заходів та методів по збалансованню активів і пасивів. Він пов'язаний із стратегією комерційного банку, що обирає собі банк, та пов'язаний із різними підходами. Він полягає в гнучкому поєднанні протилежних вимог – максимізації прибутковості за обов'язкового дотримання встановлених норм ліквідності. У статті визначені теоретичні засади управління ліквідністю банку, її оцінки та напрямів покращення. Проведено аналіз ліквідності на прикладі ПАТ КБ «ПриватБанк», розрахована і розглянута система показників, а також нормативів ліквідності. Встановлено фактори впливу на ліквідність банку та зазначено напрямки їх дії.

In times of economic instability in a pandemic, the bank's compliance with liquidity indicators, of which it is its main task, is of particular importance. Liquidity ensures the stability and reliability of the bank, the balance of its funds in relation to needs, and therefore is one of the most important qualitative characteristics of its operation, the basis of stability of the banking system as a whole. That is why the issue of liquidity management of the bank and minimization of its risk, the choice of management methods and tools is very relevant today, and maintaining a sufficient level of liquidity is a priority of banking regulation and supervision by the National Bank of Ukraine. In the period of economic and political instability, the transition of banking legislation to European standards, there is a particular need for periodic assessment and analysis of the level of liquidity of commercial banks, as well as improving management approaches. Liquidity problems can arise both in passive operations of the bank (for example, withdrawal of funds from customer accounts, repayment of bank debt) and as a result of active operations (for example, issuance or extension of loans), if the decision to place funds was made earlier, than appropriate sources of funding have been found.

The bank's liquidity management process can still be described as a set of different measures and methods for balancing assets and liabilities. It is related to the strategy of a commercial bank that chooses a bank and is associated with different approaches. It is a flexible combination of opposing requirements - maximizing profitability with mandatory compliance with established liquidity standards. The article defines the theoretical foundations of bank liquidity management, its assessment and areas for improvement. The liquidity analysis was carried out on the example of PJSC CB "PrivatBank", the system of indicators and liquidity standards was calculated and considered. The factors influencing the bank's liquidity are established and the direction of their action is indicated.

Ключові слова: *ліквідність банку; фінансова стійкість; управління ліквідністю; ресурсна база; нормативи ліквідності.*

Key words: *bank's liquidity; financial stability; liquidity management; resource base; liquidity rules.*

Постановка проблеми. Комерційний банк має приділяти значну увагу підтримці своєї ліквідності. Адже це впливає на своєчасність надходження платежів та можливості повернення коштів за депозитами. Тому управління ліквідністю є головним питанням. Поняття «ліквідність банку» характеризує можливість комерційного банку вчасно та в повному обсязі забезпечити здійснення своєї заборгованості та зобов'язань перед власними контрагентами. Визначає наявність достатнього власного капіталу, оптимальне розміщення коштів в активах і пасивах та врахуванням відповідних термінів.

В період економічної та політичної нестабільності, переходу банківського законодавства на європейські стандарти особливо виникає потреба у періодичному оцінюванні та аналізі рівня ліквідності комерційних банків, а також удосконалення підходів до управління.

Управління ліквідністю банку – складний та багаторівневий процес у банківській діяльності, що потребує обґрунтованих рішень, здійснення всебічного аналізу та прогнозу динаміки розвитку, уміння оцінювати ризики, використання сучасних методів та математичних розрахунків. Процес управління ліквідністю банку ще можна описати як комплекс різних заходів та методів по збалансованню активів і пасивів. Він пов'язаний із стратегією комерційного банку, що обирає собі банк, та пов'язаний із різними підходами.

Процес управління ліквідністю базується на оптимальному поєднанні зовсім протилежних вимог, а саме – максимізації прибутковості та обов'язкового дотримання встановлених нормативів ліквідності. За таких умов існує фактор невизначеності, тому що керівництво банку не зможе з точністю передбачити, коли та в яких розмірах з'явиться проблема ліквідності. А коли така проблема виникає, лишається тільки приймати управлінські рішення базуючись на створених заздалегідь резервах ліквідних коштів, особливої структури активів і пасивів банку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням теоретичних основ сутності категорії «ліквідність банку», а також дослідженню ефективності інструментарію управління нею, присвячені праці відомих науковців: Крамська Д., Гірняк В., Івасів І.Б., Пугачова В., Крішталь Т., Волкова В., Миненко Л., Герасимович А., Мороз А.М., Еркес О., І. Косарєв, Кузнецова Л.В., Лис І.М., Руденок О., Коваленко В.В., Сало І.М., Лаврушин О. І., Рябініна Л.М. та ін. Питаннями формування системи управління ліквідністю приділяли увагу такі дослідники: Г. Панасенко, Ю. Максимова, С. Прасолова, Л. Жердецька, В. Ткачук, В. Міщенко, А.

Сомик. Проте не зважаючи на кількість праць та значний внесок науковців, дане питання в наш час лишається дискусійним.

Формулювання цілей статті. Мета полягає у аналізі управління ліквідністю банку та встановленні факторів, які на неї впливають.

Виклад основного матеріалу. Управління ліквідністю у ПАТ КБ «ПриватБанк» спрямоване на виконання нормативних вимог Національного банку України з перевищенням, регулювання ліквідності шляхом формування достатніх буферів ліквідності для покриття очікуваного та неочікуваного відтоку ліквідності та формування диверсифікованої ресурсної бази шляхом дотримання лімітів концентрації.

Планування ліквідності банку здійснюється за ієрархічним підходом: на стратегічному рівні розробляється стратегія, політика та культура управління ризиком ліквідності, план відновлення діяльності банку; на тактичному рівні – ліміти балансових та позабалансових позицій, ліміти ризиків ліквідності; на оперативному рівні – платіжний календар банку.

Для аналізу ліквідності менеджментом банку використовується: GAP аналіз ліквідності в національній та ключових іноземних валютах; аналіз нормативів ліквідності, встановлених Національним банком України; аналіз достатності буферів ліквідності, вертикальний аналіз зобов'язань банку для контролю концентрації ресурсної бази. Банком також проводиться стрес-тестування ліквідності за сценаріями, що охоплюють можливі несприятливі умови.

Важливим фактором, що впливає на ліквідність комерційного банку, є його стабільна ресурсна база, характеристики якої зображені на рис. 1.

Рис. 1. Динаміка основних показників діяльності АТ КБ «Приватбанк» протягом 01.01.2016-01.01.2021 рр., тис.грн.
Джерело: складено автором на основі [2]

Отже, такі зміни в структурі пасиву банку свідчать, що обсяги залучених коштів протягом аналізованого періоду зростають. Це, насамперед, пов'язано з націоналізацією банку у 2016 році, що призвело до відновлення стабільності банку. Також «ПриватБанк» є лідером на ринку комерційних банків України за кількістю клієнтів та за рахунок державної власності вважається стійким, що свідчить про зростання обсягів капіталу під час економічної нестабільності.

Аналізуючи звітність банку, визначено, що основу ресурсної бази банку становлять кошти, залучені від фізичних та юридичних осіб на різні види рахунків. За період дослідження їх частка збільшилась від 75,0 % станом на 01.01.2016 року до 92,6 % станом на 01.01.2021 року. Кошти клієнтів сформовані переважно (72,7% станом на 01.01.2021) шляхом залучення коштів фізичних осіб в національній валюті на поточні рахунки, що відповідає його бізнес-моделі як платіжного центру. З одного боку, це знижує вартість ресурсної бази порівняно з середньоринковими, з іншого – спричиняє зростання ризику ліквідності через чутливість цієї складової до впливу зовнішніх та внутрішніх факторів та необхідність постійного рефінансування.

Визначено, що негативним фактором на ліквідність є значний рівень доларизації зобов'язань банку, при цьому рекомендоване НБУ значення складає 30%. За результатами аналізу зобов'язань ПАТ КБ «ПриватБанк» нами встановлено, що рівень доларизації зобов'язань на останню звітну знаходиться на рекомендованому рівні 30%. Отже, порівняно з середньоринковими показниками, цей фактор для ліквідності ПАТ КБ «ПриватБанк» має менше значення. Але оскільки значення є достатньо високим, це може створити додатковий тиск на ліквідність у разі значного зростання волатильності валютних курсів.

Рис. 2. Структура активів ПАТ КБ «ПриватБанк» за 2015-2021 рр., станом на початок року, %

Джерело: побудовано автором на основі [1]

У контексті забезпечення належного рівня ліквідності в умовах нестабільності джерел фінансування важливого значення набуває ліквідність та якість активів банку, характеристика яких наведена на рис. 2.

Зважаючи на структуру ресурсної бази, банк повинен мати достатньо буферів ліквідності для виконання зобов'язань перед клієнтами. За результатами розрахунків визначено, що за період аналізу для забезпечення покриття попиту на ліквідність банк має формувати первинні та вторинні резерви ліквідності. Частка буферів ліквідності, за період дослідження частки первинних та вторинних резервів ліквідності ПАТ КБ «ПриватБанк», зросла з 14,61 % станом на початок 2015 року до 41,44 % станом на початок 2021 рік. Вважаємо, що частка балансових буферів ліквідності є достатньою.

Структура дохідних активів банку є типовою для державних банків з переважанням в них портфелів державних цінних паперів, сформованих в результаті їх докапіталізації за рахунок ОВДП. Їх частка в активах ПАТ КБ «ПриватБанк» зросла з 0,5 % станом на 2015 рік до 49,4 % станом на початок 2021 рік. Ці активи забезпечують майже 36 % сукупних доходів, при цьому мають низький рівень ліквідності.

Частка наданих кредитів в активах ПАТ КБ «ПриватБанк» зменшилась від 83,31% станом на 01.01.2015 до 15,54% станом на початок 2021 року, при цьому, на відміну від інших банків з державною участю, домінують кредити, надані фізичним особам. Це означає, що банк зменшує свою діяльність у сфері кредитування клієнтів та збільшує аспекти формування інших фінансових активів, що обліковуються за справедливою вартістю – 100 749 834 тис. грн. на початок 2021 року проти 30 017 372 тис.грн. на 01.01.2016 року.

Зважаючи на можливість погіршення якості обслуговування цих кредитів в умовах зменшення реальних доходів населення, спричинених, в тому числі наслідками карантинних заходів в умовах пандемії коронавірусу, можуть виникнути додаткові загрози для ліквідності банку.

Цінні папери в портфелі банку до погашення становили 8,9% на 01.01.2020 року проти 2,8% на 01.01.2019, в абсолютному вираженні збільшення майже в два рази, що свідчить про розширення діяльності банку на фінансовому ринку.

За 2016-2020 роки цінні папери в портфелі банку для подальшого продажу мали позитивну тенденцію, що говорить про те, що банк поширює свою діяльність на ринок фінансів.

Негативно впливає на ліквідність банку значна частка непрацюючих кредитів на його балансі (рис. 3.).

Рис. 3. Динаміка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі

Джерело: побудовано автором на основі [1]

Наведені дані свідчать, що частка непрацюючих кредитів протягом періоду дослідження була стабільно високою. Зважаючи на те, що ці кредити практично повністю покриті сформованими резервами, їх негативний вплив певною мірою знівелювано. Водночас, зважаючи на швидке зростання кредитування роздрібного сегмента, слід посилити увагу щодо роботи з превенції виникнення проблемної заборгованості.

Отже, за результатами дослідження нами визначено, що активи банку не створюють загрози втрати ліквідності, оскільки на балансі сформовані достатні первинні та вторинні резерви ліквідності, що нівелюють негативний вплив короткострокових джерел фінансування, дохідні активи сформовані переважно державними цінними паперами з високим рівнем ліквідності та дохідності. Загрозу для ліквідності банку становить надвисока частка непрацюючих кредитів на балансі з можливим зростанням через зниження здатності позичальників обслуговувати свої борги через погіршення економічного середовища в країні.

Основну загрозу ліквідності для банків України становлять незбалансованість джерел формування ресурсної бази з напрямками їх розміщення за сумами, строками та валютами.

Відповідно до даних річної звітності, ПАТ КБ «ПриватБанк» має значні розриви ліквідності, найбільше значення при цьому зафіксоване в періоді до одного року. В умовах погіршення стану операційного середовища чи фінансового стану банку це може створити додаткові загрози для його ліквідності.

Водночас, негативний вплив цього фактору на ліквідність певною мірою нівелюється наявністю достатніх буферів ліквідності, сформованих державними цінними паперами строком погашення більше одного року. У разі потреби, кошти отримані від їх реалізації чи застави можуть бути використані для покриття дефіциту ліквідності.

Крім управління ліквідністю через буфери ліквідності, банком використовується регулювання ліквідності через пасиви. Неочікуваний попит на ліквідність може бути покритий через отримання кредитних ресурсів від Національного банку України. Для цього банком укладено десятирічну рамкову кредитну угоду, що дозволяє йому отримувати кредити рефінансування, овернайт, репо під заставу державних цінних паперів [3].

Крім цього, менеджментом банку здійснюється комплекс управлінських заходів щодо превенції негативних заходів, пов'язаних з дисбалансами ліквідності, зокрема «стрес-тестування показників ліквідності в умовах несприятливих сценаріїв, впроваджує стратегію, спрямовану на забезпечення стабільності коштів клієнтів на поточних та інших рахунках».

Підтвердження ефективності механізму забезпечення ліквідності в ПАТ КБ «ПриватБанк» є виконання всіх нормативних вимог, встановлених регулятором.

Банк виконує всі нормативи ліквідності, встановлені НБУ зі значним перевищенням (табл. 1).

Табл. 1.
Динаміка нормативів ліквідності ПАТ КБ «ПриватБанк»

Нормативи	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016	01.01. 2017	01.01. 2018	01.01. 2019	01.01. 2020	01.01. 2021
Н4, норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 %)	85	30	56,87	63,52	32,47	43,46	-	-
Н5, норматив поточної ліквідності (не менше 40 %)	90,00	84,00	59,88	147,43	155,54	141,98	-	-
Н6, норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 %)	114	99	97,09	73,83	99,76	97,74	100,41	92,92
LCR _{ВВ} (Коефіцієнт покриття ліквідністю за всіма валютами (не менше 80%))	-	-	-	-	-	263,61	268,26	278,23
LCR _{ІВ} (Коефіцієнт покриття ліквідністю в іноземній валюті (не менше 50%))	-	-	-	-	-	102,03	307,71	218,18

Джерело: складено на основі [4, 5]

Проаналізувавши таблицю, бачимо, що всі показники перевищують нормативні значення. До прикладу норматив миттєвої ліквідності у 2019 році становив 43,46%, що в 2 рази більше за норму для КБ (далі не розраховується). За аналізований нами період спостерігаємо зменшення показника Н4 у два рази у порівнянні з 2014 роком, коли показник становив 85%.

Поточна ліквідність Н5 склала 141,98% у 2019 році, що перевищило нормативне значення майже в 4 рази, це каже про те, що в КБ існує неузгодженість грошових потоків за даним часовим горизонтом.

Норматив короткострокової ліквідності Н6 у 2019 році становив 97,74%, що в 1,6 разів вище за мінімальну вимогу НБУ. Найбільш до нормативу наблизилось значення у 2017 році і становило 73,83 %, при встановленому НБУ значення нормативу 60%.

Як свідчать значення нормативів ліквідності, особливо LCR, у банку сформовані достатні буфери ліквідності, що підтверджує попередні висновки щодо його здатності покривати попит на ліквідність протягом 30 днів у стресових умовах. Для його розрахунку використовують співвідношення обсягу необтяжених високоліквідних активів до чистого прогнозованого відтоку коштів протягом місяця.

Табл. 2.
Аналіз ліквідності КБ «Приватбанк» протягом 2015-2020 р.

Період	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Коефіцієнт миттєвої ліквідності	0,25	0,22	0,25	0,2	0,29	0,24
Коефіцієнт загальної ліквідності	1,12	0,99	1,10	1,13	1,21	1,16
Коефіцієнт співвідношення високоліквідних активів до робочих	36,33	34,98	35,28	29,09	39,45	43,85
Коефіцієнт співвідношення виданих кредитів до депозитів	1,02	0,16	0,17	0,20	0,26	0,18
Коефіцієнт генеральної ліквідності	0,21	0,18	0,2	0,17	0,21	0,17
Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	0,85	0,76	0,83	0,89	0,81	0,65

Джерело: складено автором на основі [5]

Як свідчать дані, що представлені в табл. 2 банк забезпечував протягом аналізованого періоду нормований рівень миттєвої ліквідності не менше 20%, це було пов'язано із стабільною позицією комерційного банку, довірою до його політики. Показник зменшився у 2017 році під час зміни власності банку, тому що почалася паніка в населення, внаслідок це супроводжувалося постійним зменшенням коштів на рахунках та зменшенням депозитів. Це було причиною того, що Приватбанк протягом короткого терміну не міг вчасно погашати зобов'язання та борги перед клієнтами.

Максимальну можливість погасити зобов'язання всіма активами показує нам коефіцієнт загальної ліквідності. Його оптимальне значення не бути менше за 100%. За аналізований період бачимо, що з цим показником в банку не було проблем.

Нормативне значення коефіцієнта відношення високоліквідних до робочих активів становило не менше 20% , спостерігаємо за даними таблиці і можемо зробити висновок, що зменшення індикатора не відбувалося протягом всього періоду, це означає, що банк успішно працює у відділі управлінських заходів, які направлені на виключення появи ризику.

Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань свідчить про покращення забезпеченості дохідними активами всіх зобов'язань банку. При мінімальному значенні 70-80% ресурсна база АТ КБ «ПриватБанку» постійно була вищою.

Протягом 2015-2020 року банк проводив помірно ризикову діяльність. Оскільки обсяги кредитів дещо перевищували ресурсну базу, тобто обсяги депозитів. Були такі періоди, що депозитний портфель мав більший

обсяг. Отже, видані кредити були перекриті обсягами залучених депозитів і в банку не було загрози незбалансованої ліквідності.

Коефіцієнт генеральної ліквідності банку розкриває можливість банку погашати зобов'язання високоліквідними активами та через продаж майна. За аналізований період показник був в межах середнього значення, приблизно 20% зобов'язань можна покрити за рахунок продажу всього майна.

В табл. 3 узагальнено внутрішні та зовнішні фактори впливу на ліквідність банку, зазначимо напрямки дії та рівень впливу.

Табл. 3.

Фактори впливу на ліквідність ПАТ КБ «ПриватБанк» та зазначення напрямку їх дії

Назва	Індикатор	Напрямок дії	Рівень впливу
Внутрішні спеціальні фактори	Часика проблемної заборгованості	Дестимулятор	Значний негативний через високий рівень не діючих кредитів на балансі банку
	Чутливість пасивів до зміни процентних ставок	Дестимулятор	Значний негативний через високу частку короткострокових пасивів, залучених від фізичних осіб на поточні рахунки
	Дисбаланс активів та пасивів за строками	Дестимулятор	Значний негативний через значні гепи активів та зобов'язань в часовому інтервалі до одного року
	Достатність резервів ліквідності	Стимулятор	Позитивний вплив через достатність буферів ліквідності, зокрема державних цінних паперів строком погашення більше одного року
	Частка зобов'язань в іноземній валюті	Дестимулятор	Низький негативний вплив через доларизацію зобов'язань у рекомендованих НБУ межах (30%)
Внутрішні загальні фактори	Достатність капіталу	Стимулятор	Позитивний через достатність капіталу банку в стресових умовах (за результатами стрес-тестування НБУ)
	Низький рівень репутаційного ризику	Стимулятор	Негативний, зважаючи на судові суперечки, пов'язані з законністю націоналізації банку

Джерело: узагальнено автором

Висновки. Таким чином, розрахована і розглянута система показників КБ «ПриватБанку» показала, що протягом 2016-2020 років банк дотримувався нормативних вимог Національного банку України щодо ліквідності і забезпечував активами свою можливість погасити всі вимоги за зобов'язаннями перед клієнтами банку, які розмістили свої кошти на поточних, депозитних рахунках, а також і перед кредиторами та акціонерами.

Узагальнюючи результати аналізу ПАТ КБ «ПриватБанк», можна охарактеризувати рівень ліквідності банку як достатній.

Основними негативними факторами впливу на нього є незбалансованість активів та зобов'язань за сумами та строками в періоді до одного року, зумовлена короткостроковим характером доступних для банку джерел фіндування, та значна частка непрацюючих активів на балансі.

Список використаних джерел.

1. Офіційний сайт Національного банку України. Основні показники діяльності банків України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
2. Офіційний сайт Національного Банку України. Балансові звіти банків. Згруповані балансові залишки. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#4>.
3. Рекомендації по підвищенню ліквідності банку. 2015. URL: <https://studfile.net/preview/3646443/page:9/>.
4. Нормативи Нацбанку порушують 9 банків. 2021. URL: <https://finclub.net/ua/news/normativi-natsbanku-porushuyut-9-bankiv.html>.
5. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=85391.

References.

1. Official site of the National Bank of Ukraine (2021), "The main indicators of the banks of Ukraine", available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798 (Accessed 12 Jan 2022).
2. Official site of the National Bank of Ukraine (2021), "Balance sheets of banks. Grouped balance sheets", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#4> (Accessed 12 Jan 2022).
3. Recommendations for increasing the liquidity of the bank (2015), available at: <https://studfile.net/preview/3646443/page:9/> (Accessed 12 Jan 2022).
4. Standards of the National Bank violate 9 banks (2021), available at: <https://finclub.net/ua/news/normativi-natsbanku-porushuyut-9-bankiv.html> (Accessed 12 Jan 2022).
5. Official site of the National Bank of Ukraine (2021), available at: <https://bank.gov.ua/ua/> (Accessed 12 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 13.01.2022 р.